

Т.Г. ГУЦАН, канд.пед.наук, доц., ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Харків
Є.Ю. ЧЕКАРДИНА, магістрант ХНПУ імені Г.С. Сковороди, Харків

СВІТОВИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНИХ КОРПОРАЦІЙ

У статті проаналізовано міжнародний досвід створення та розвитку державних корпорацій. З'ясовано їх основні форми та особливості діяльності в різних країнах світу.

Ключові слова: держава, корпоративні структури, державні корпорації.

Вступ. Проблеми формування корпоративного капіталу в національній економіці набули актуальності на початку 90-х рр. минулого століття під час переходу до ринкових відносин та приватизації державної власності. Трансформація нових форм і методів управління державною власністю, необхідність забезпечення контролю держави в стратегічно важливих галузях економіки призвели до появи нових форм корпоративних структур – державних корпорацій. Крім того, метою створення таких корпорацій була підтримка і розвиток галузей, що були інвестиційно непривабливі для бізнесу. Втім, підвищена увага країн до державних корпорацій сьогодні є наслідком розширення позицій держави в економіці та нового синтезу державного контролю і капіталістичних принципів ведення бізнесу. Аналіз сучасної економічної ситуації в різних країнах свідчить про те, що державні корпорації з'являються при наявності серйозних системних проблем в економіці. Часто державні корпорації створюються для реалізації певних цілей державної політики там, де ринкові інститути не справляються зі своїми функціями або не працюють.

Постановка завдання. Теоретичні та практичні аспекти державних корпорацій розроблені такими зарубіжними науковцями як Дж. Гартеном, Дж.К. Гелбрейтом, Д. Мюллером, Д. Сіселом, Р. Хейлброннером та ін. Особливу увагу дослідженню ролі державних корпорацій у сучасній економіці приділяють російські вчені – Л. Абалкін, Г. Горланов, А. Моляков, В. Степанов, Л.Якобсон та ін. Вітчизняні вчені в основному аналізують загальні проблеми державного сектору, управління державною власністю та розвитку корпоративних відносин у національній економіці. Разом з тим, практично не приділена увага з'ясуванню сутності державних корпорацій в національній економіці, їх ролі і місця в еволюційному розвитку економіки

та сучасній економічній теорії. Тому, метою статті є аналіз становлення та функціонування даних структур у різних країнах, їх ролі та функцій в економічному розвитку.

Методологія. Поняття «державна корпорація» існує в цілому ряді держав. Загальним принципом для всіх них є те, що державні корпорації створюються на підставі законодавчих актів, прийнятих парламентами держав, їх ради директорів формуються урядом або парламентом і вони підзвітні Парламенту або Президенту країни. Також різним є їх функціональне призначення.

На американському континенті корпорації почали виникати наприкінці XVIII ст. Така форма підприємництва була запозичена у англійців та набула свого розквіту в XIX ст. У 1882 р. у США першою монополією у промисловості й першою сучасною великою корпорацією стала нафтова компанія “Standart Oil”. Наприкінці XX ст. американські корпорації виробляли 60% національної промислової продукції.

Дослідженням корпоративних структур займалися науковці з північноамериканської школи права. Так, власне ними, було запропоновано підхід до класифікації сучасних корпорацій у США, відповідно до якої запропоновано чотири їх основних типи: публічні, урядові, неприбуткові і бізнесові [1, с. 21].

Публічні корпорації формуються переважно міністром юстиції (secretary of state), що діє на основі загального права здійснювати інкорпорацію, належного йому як держслужбовцеві, або інколи – спеціальним законодавчим актом. Публічні корпорації мають спеціальну мету і «функціонують як управлінські структури чи уряди». До цієї категорії відносять влади аеропортів, муніципалітети на зразок міст, містечок і сіл.

Для особливої мети спеціальним актом Конгресу створюються урядові корпорації (government corporations). Вони перебувають частково або повністю у власності федерального уряду та по суті є частиною адміністративно-територіального поділу США. Кількість урядових корпорацій у порівнянні з публічними є невеликою – близько двох десятків: Національна залізнична корпорація США, Пошта США та ін.

Значимо, що американське тлумачення терміна «публічна» (public) корпорація не є однозначним. По-перше, деякі автори не відрізняють публічні корпорації від урядових (хоча між ними є різниця). Наприклад, у словнику правничих термінів Блейка зазначається, що публічні корпорації – це ті, що «створені державою з політичними цілями і діють як агенти в здійсненні державного управління, переважно в межах певної території чи частини держави, і зазвичай мають право локального нормотворення, такі як

район, місто, селище міського типу, чи шкільний округ» [2, с. 340]. А по-друге, термін «public corporation» може вживатись американськими корпоративними юристами в розмовній мові для позначення підвиду бізнесової корпорації, яка насправді є просто «publicly held».

В американській правовій системі термін «неприбуткова» корпорація зовсім не означає відсутність або неможливість отримання прибутку. Американські неприбуткові корпорації отримують прибутки, втім вони не можуть їх розподіляти між своїми членами як дивіденди. І тому мають лише членів корпорацій, а не акціонерів чи власників якого-небудь виду [1, с. 23]. Дії таких корпорацій можуть бути спрямовані на допомогу або своїм членам, або діяти на користь когось із-зовні.

Бізнесові корпорації в США подібні до свіжореформованих українських акціонерних товариств. Вони мають внутрішній поділ на корпорації закритого і відкритого типу, залежно від можливості вільного продажу акцій на ринках цінних паперів.

Сьогодні в США широко розвинуто застосування державних корпорацій (незалежних агенцій), основною метою яких є організація та стимулювання певних галузей економіки. Такі корпорації представляють собою особливі незалежні правові інститути, які організуються під контролем парламентів [3, с. 68].

У Канаді налічується значна кількість державних корпорацій (crown corporations), створених федеральним парламентом і парламентами провінцій. Державні корпорації займаються питаннями розподілу і ціноутворення на окремі товари і послуги, розвитку енергетики, видобутку корисних копалин, розвитку громадського транспорту, розвитку культури, управління майном. Державні корпорації розрізняються за розміром і в залежності від урядових асигнувань. Кожна з них має свої унікальний суспільний інтерес та політику. Кожна державна корпорація є юридично самостійним підрозділом, що повністю належить Короні та управляється радою директорів. [4, с. 13]

Держава здійснює досить жорсткий контроль за діяльністю та витратами цих корпорацій, а також призначає і звільняє з посади їх керівництво. Тут немає єдності у ставленні комерційного або некомерційного характеру їх діяльності. Є цілий ряд комерційних державних корпорацій, таких як Канадська пошта, Канадські пасажирські залізничні перевезення та ін. Статус державної корпорації має Банк Канади. Статус державної корпорації мають також ряд музеїв, Корпорація з іпотечного кредитування, Канадська корпорація радіо- і телемовлення, Канадська корпорація зі страхування депозитів та ін. Утім, за останні роки було приватизовано цілий ряд

державних корпорацій – авіакомпанія Air Canada, нафтові компанії Petro-Canada та Wascana Energy, Канадські національні залізниці, телекомунікаційні державні корпорації Alberta Government Telephones, Manitoba Telephone System, Teleglobe, Telus, електроенергетична компанія Nova Scotia Power та ін.

У Великобританії розвиток корпоративних структур бере свій початок ще з XV ст. з появою першої компанії, метою якої була торгівля з усіма країнами на північному сході. Основними досягненнями Англії в розвитку корпорацій є розробка біржових правил та заходів боротьби з біржовою спекуляцією, законодавче визначення створення, функціонування та обов'язків корпорації, розробка положень ліквідації компаній.

На даний час у Великобританії існує ряд державних корпорацій, створених парламентом для виконання певних державних завдань. Державними корпораціями вважаються компанії, створені парламентом і які отримують більше 50% своїх доходів від реалізації товарів і послуг. У їх числі Корпорація з житлових питань, що займається будівництвом і здачею в оренду бюджетного житла, а також регулюванням діяльності будівельних компаній, теле- і радіомовна корпорація BBC (British Broadcasting Corporation), Телевізійна корпорація «Канал чотири», Історичні королівські палаци і Рада тоталізатора кінних скачок.

Державні корпорації мають корпоративну структуру, але на відміну від приватних корпорацій, всіма їх акціонерами є міністри, які володіють акціями від імені уряду. Рада директорів несе відповідальність за комерційну політику корпорації та управління і не залежить від міністрів. Однак, правління несе відповідальність перед урядом за загальні прибутки корпорації та її діяльність, яка повинна бути в інтересах суспільства [5].

Процес виникнення корпорацій у Німеччині почався тоді, коли в інших країнах вже склалася розвинена колоніальна система, стрижнем якої виявилися корпорації, які діяли майже по всьому світу. Перші корпорації в Німеччині стали з'являтися лише в XVIII ст. Процес їх створення йшов надто повільно – до 1843 р. було створено лише 29 корпорацій. Як наслідок, не виникало потреби в їх законодавчому регулюванні. Втім, з розвитком будівництва залізниць виникла потреба упорядкувати дану діяльність. Уряд видав Закон про залізничні підприємства (1838 р.), в якому багато статей було присвячено питанням організації акціонерних залізничних підприємств, що в майбутньому призвело до народження повноцінного корпоративного права. Потім був виданий Закон про акціонерні товариства (1843 р.), де основна увага приділялась правилам формування статутного капіталу. У 1870 р. було скасовано спеціальний урядовий дозвіл на створення корпорацій

(за виключенням будівництва залізниць та створення банків). Але вже в 1884 р. виникла потреба в детальній законодавчій розробці правового становища корпорацій. Було зафіксовано, що статутний капітал повинен бути повністю оплачений, крім того, було підвищено мінімальний розмір акцій, введено поняття засновників, забезпечено спрощення перевірки правильності їх дій, точно встановлено коло діяльності наглядової ради, відведено головне місце загальним зборам та ін. Отже, спочатку корпорація носила в Німеччині екзотичний, винятковий характер, а потім вже перетворилася на повноправну юридичну форму поряд з іншими формами організації підприємництва [6, с. 104-108].

На сучасному етапі в Німеччині переважають змішані акціонерні товариства, а також холдинги зі змішаною участю приватного капіталу і держави [7]. Державною корпорацією є юридична особа, яка, як правило, створена урядом в умовах конкуренції з приватними компаніями і прибутками. Хоча ці компанії працюють на комерційній основі, вони є предметом урядових цілей і можуть бути використані відповідно в якості політичного інструменту.

Франція використала досвід становлення і функціонування голландських корпорацій, діяльність яких показала, що така юридична форма є дуже ефективною. Франція не стала винаходити те, що вже було винайдено, однак, корпоративний лад у цій країні мав одну характерну особливість – французький уряд надмірно інтенсивно втручався в цей процес. Кожна компанія засновувалася спеціальним урядовим актом. Внутрішнє життя корпорації визначалося рішеннями загальних зборів, де акціонери займали панівне становище. Певне законодавче регулювання замінювалося безпосереднім наглядом і опікою з боку уряду. Періодичні спалахи біржової спекуляції спонукали уряд до реформи корпоративних структур, а саме, надати свободу акціонерним підприємствам та регламентувати деякі параметри їх діяльності. Так, у 1856 р. Законом про командитні компанії було встановлено, що компанія може виникнути тільки після передплати всього основного капіталу та сплати чверті цього капіталу; після такої оплати допускаються акції на пред'явника, але до оплати 2/3 вартості акцій вони не можуть бути відчужені і т.д. Позитивним моментом цього закону є те, що він дав гарантії третім особам і забезпечив стабільність самих компаній [6, с. 93-101].

Зараз у Франції використовуються форми публічних корпорацій та змішаних акціонерних товариств, крім того широко поширена форма холдингів зі змішаною участю приватного капіталу і держави. В економіці Франції великі державні компанії традиційно відіграють значну роль.

Франція входить до числа країн, де питома вага державного сектора є найбільшою і його роль залишається досить істотною. Разом з тим урядом Франції розроблена програма реформування державного сектора, що передбачає, зокрема, широкомасштабну приватизацію державних активів. Уряд веде переговори з приватними інвесторами про повну або часткову приватизацію 14 найбільших компаній, серед яких Electricite de France, Gaz de France, Air France, France Telecom, Renault. За розрахунками уряду Франції, програма реформування державного сектору дозволить державі не тільки поповнити бюджет доходами від приватизації та скоротити субсидії, але й сприятиме підвищенню якості корпоративного управління [7].

В Китаї за останні 25 років при збереженні державного контролю і державної власності у ключових сферах економіки директивні планові принципи ведення господарства були успішно трансформовані у ринкові. Стратегічний напрям і галузеві пріоритети розвитку виробництва в Китаї визначає держава, забезпечуючи їх необхідними ресурсами, як власними так залученими з приватного сектору.

Серед пріоритетних сфер виробництва Китаю, в яких держава має свої інтереси, визначено нафтову промисловість, сектор ІКТ, автомобіле- та суднобудування, металургію. В цих галузях були створені потужні державні вертикально-інтегровані компанії, структура, оперативне управління, кадрова політика й поведінка яких на ринку вибудовуються на сучасних методах західного менеджменту, у зв'язку з чим вони ще отримали назву «гібридних» компаній [8, с. 82-85]. Ці суб'єкти досить швидко почали домінувати на внутрішньому ринку і активно завойовувати світовий, використовуючи для збільшення своєї потужності стратегію поглинання інших виробників, в тому числі іноземних. Саме завдяки "гібридним" компаніям, в яких поєднувався державний інтерес і ринкові принципи організації бізнесу, Китаю вдалося досягти відчутних успіхів у розбудові своїх високотехнологічних і капіталомістких галузей [9].

Щодо Японії, то всі державні підприємства поділяються на дві великі групи:

1) підприємства прямого державного управління, до яких відносяться п'ять державних відомств, серед яких найбільше місце займає поштово-ощадна мережа. До цієї ж групи відносяться і місцеві підприємства прямого державного управління;

2) підприємства непрямого державного управління, до яких відносяться загальнодержавні і місцеві підприємства, які є самостійними юридичними особами, – так звані громадські корпорації. В другій половині ХХ ст. у число 108 таких корпорацій входили найбільші державні монополії

загальнояпонського характеру та невеликі установи з персоналом в 20-30 чоловік.

За своїми функціями «громадські корпорації» діляться на групи. До першої групи належать фінансово-кредитні корпорації, призначені для фінансування державних заходів щодо розвитку або підтримки приватномонополістичних підприємств важкої індустрії. Найбільш потужні з подібних корпорацій – Японський банк розвитку (найбільший в країні банк довгострокового кредитування приватних монополій), Експортно-імпортний банк (банк довгострокового кредитування індустріальних експортних галузей) і ряд галузевих інститутів для довгострокового фінансування на особливо вигідних, некомерційних умовах (корпорація з раціоналізації кам'яновугільної промисловості, корпорація з розвитку видобутку металевих руд та ін.). До другої групи належать спеціальні громадські корпорації з фінансування сфер або галузей економіки з відносно низькою продуктивністю праці (сільське господарство, дрібне виробництво, сфера послуг). Такі корпорації переслідують політичні інтереси.

Існують корпорації в традиційних для державного підприємства сферах транспорту та зв'язку: корпорація «Державні залізниці Японії» (найбільша з усіх існуючих в країні монополістичних корпорацій, що оперує на межі рентабельності, або приносить збитки, що покриваються з державного бюджету), корпорація телеграфного і телефонного зв'язку, корпорації шосейних доріг і транспортного будівництва. Перші дві з цих корпорацій абсолютно переважають над усіма іншими. Також поширені корпорації, що мають на меті фінансування або розгортання робіт за проектами регіонального розвитку, наприклад Корпорація з фінансування розвитку району Хоккайдо – Тохоку, Корпорація по іригаційним роботам в префектурі Айті і ряд інших.

Результати дослідження. Узагальнюючи зарубіжний досвід процесу розвитку та функціонування державних корпорацій можемо зазначити, що такі корпорації створюються в основному за участю держави з метою підтримки, фінансування та стимулювання певних (пріоритетних) галузей економіки. Державні корпорації можуть мати як комерційний, так і некомерційний характер своєї діяльності, переслідувати суспільні, політичні та бізнес інтереси, здійснювати свою діяльність у «чистому» вигляді (публічні, урядові, громадські корпорації) або зі змішаною участю приватного капіталу і держави.

Висновок. На нашу думку, успішний світовий досвід створення і розвитку державних корпорацій є цікавим в контексті його використання в українських економічних реаліях. Його застосування зможе допомогти

вирішити проблеми, що виникли сьогодні у корпоративному секторі національної економіки, удосконалити нормативно-правове забезпечення діяльності державних корпорацій, уникнути помилок під час управління державною власністю та забезпечити ефективне реформування економіки України.

Список літератури: 1. Corporations and other business organizations. Cases, materials, problems / [L.D. Soderquist, A.A. Sommer, Jr., P.K. Chew, L.O. Smiddy]. – New York; San Francisco : Lex Publishing, 2001. – 1080 p. 2. Black H. C. Black's Law Dictionary. Definitions of the Terms and Phrases of American and English Jurisprudence, Ancient and Modern / H. C. Black. – St. Paul, Minn. : West Publishing Co., 1990. – 1657 p. 3. Іващенко О. М. Адміністративно - правове регулювання корпоративних прав держави : дис. ... канд. юр. наук : 12.00.07 / Іващенко Ольга Миколаївна. – Київ, 2008. – 189 с. 4. Crown Corporations and Other Corporate Interests of Canada. Annual report to parliament. – 2007. 5. Freedom of information: government owned corporations, Contractors and cabinet exemptions : Research bulletin no 5/99. Helen Gregorczyk. – Queensland Parliamentary Library. Research Publications and Resources Section. – Brisbane, May 1999. 6. Кашанина Т.В. Корпоративное право / Т.В. Кашанина. – М.: НОРМА– ИНФРА-М, 1999. – 486 с. 7. Концептуальные основы управления государственной собственностью [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.jourclub.ru/26/620/2>. 8. Дайер Д. Китайские гиганты: в чем секрет эффективности государственных предприятий / Д. Дайер, Р. Макгрегор. – Мысль, 2008. – № 5. 9. Розбудова державних корпорацій як інституту розвитку вітчизняного виробництва : Наукові праці ДонНТУ, серія: економічна. – Випуск 37-3 / Ред. Ю.В. Кіндзерський. - Інститут економіки та прогнозування НАН України, м. Київ. – с. 54-60

Надійшла до редколегії 11.01.2013

УДК 334.012.3 (1-73)

Світовий досвід розвитку державних корпорацій / Т.Г.Гуцан, Є.Ю.Чекардіна // Вісник НТУ „ХПІ”. Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Х.: НТУ „ХПІ”. - 2013. - № 20 (993) - С. 32-39. Бібліогр.: 9 назв.

В статтю проаналізовано міжнародний досвід становлення і розвитку державних корпорацій. Виділено їх основні форми і особливості функціонування в різних країнах світу.

Ключевые слова: государство, корпоративные структуры, государственные корпорации.

The international experience of the formation and development of public corporations is analyzed in this paper. The basic forms and the peculiarities of their functioning in the different countries of the world are given.

Key words: state, corporate structures, government corporations.